

Paulina Rojek-Adamek*

WYMIARY WSPÓŁCZESNEGO DESIGN’U A KONCEPCJA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Abstrakt. Przedmiotem rozważań zawartych w niniejszym tekście jest problematyka zrównoważonego rozwoju oraz refleksja nad jakością ludzkiego życia w perspektywie możliwości oferowanych przez nowoczesne podejście do projektowania. Współczesny design i role projektantów coraz mocniej wiążą się z poszukiwaniem rozwiązań zaspokajających społeczne oczekiwania. Takie podejście można z powodzeniem określić mianem projektowania odpowiedzialnego społecznie, dla którego przełom wieków XX/XXI stał się czasem wielkich wyzwań, możliwości, ale i oczekiwań społecznych. Od twórców wymaga się współcześnie czegoś więcej niż tylko wartości estetycznej, artystycznej czy użytkowej danego produktu. Misja współczesnego projektanta, zdaniem wielu badaczy, obejmuje także potrzebę uwzględniania w swej pracy globalnej etyki w zakresie promowania zrównoważonego rozwoju. Omówienie wskazanej tematyki osadzone zostało w perspektywie nauk społecznych, z równoczesnym podkreśleniem roli specjalistów realnie oddziałujących na kształt otoczenia, w którym żyjemy – urbanistów, architektów i projektantów. Grupy te aktywnie działają na rzecz najbliższego środowiska, wypełniają nasze otoczenie przedmiotami, tworzą nowe przestrzenie znaczące, wreszcie – projektują w sposób zrównoważony (*sustainable design*). W tekście zostaną zaprezentowane założenia tak pojmowanego rozwoju jako tła dla zmian zachodzących w wymiarach zawodu projektanta i redefinicji roli współczesnego design’u na podstawie przykładów pochodzących z dostępnych źródeł zastanych.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, design, zrównoważone projektowanie.

1. Wstęp

Punktem wyjścia podejmowanych rozważań jest konstatacja, że kondycja ludzkiego życia pozostaje w trwałych związkach z kondycją środowiska naturalnego. Pierwsze refleksje dotyczące tej relacji pojawiły się tuż po okresie rewolucji przemysłowej, kiedy uzmysłowiono sobie, że polityka industrialnego społeczeństwa jest destrukcyjna i wymaga natychmiastowej reorientacji. Tym samym uprzemysłowienie przestało pełnić funkcję utopijnego remedium, pozwalającego

* Dr, Katedra Pedagogiki, Wydział Zamiejscowy w Tychach, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, ul. Ciasna 3, 43-100 Tychy; e-mail: projek@interia.pl.

rozwiązywać problemy ludzkości w rodzaju likwidacji głodu, osiągnięcia dobrobytu i szczęśliwości (jak głosili to np. Comte, Spencer czy marksizm), zaczęło stwarzać realne zagrożenie dla żyjących w ekosystemie ludzi (Gawor 2006: 85). Odpowiedzią na tak poważne skutki rozwoju przemysłu stało się podejście, w którym rozwój społeczny uzależniono od zachowania równowagi między sferą ludzkiej egzystencji w wymiarze społecznym, gospodarczym a dobrostanem środowiska. Przyjęcie takiej perspektywy wymaga odpowiedniej polityki, która na równi traktowałaby wyzwania środowiskowe, wnikliwe spojrzenie na związek człowieka z jego otoczeniem w wymiarze społecznym, ekonomicznym, kulturowym oraz cechy fizyczne przestrzeni życiowej. Problem zrównoważonego rozwoju jest zagadnieniem obszernym, dlatego przyjęty kontekst rozważań dotyczyć będzie nauk społecznych, przy równoczesnym podkreśleniu roli specjalistów realnie oddziałujących na kształt otoczenia – urbanistów, architektów i projektantów. Ich udział bardzo wyraźnie zaznacza się w budowaniu zrównoważonego dialogu między światem rzeczy a światem użytkowników. Wyrazem postawy projektantów, wpisującej się w tak pojęty rozwój, jest zawodowa odpowiedzialność za konsekwencje proponowanych rozwiązań, która w tym konkretnym obszarze przyjmuje postać projektowania zrównoważonego.

Prezentowany tekst ma zapoznać czytelnika z teoretyczną podstawą formowania się idei zrównoważonego rozwoju w ujęciu ogólnodefinicyjnym, a także pokazać rolę design'u i możliwości współczesnych projektantów w oddziaływaniu na jej praktyczne implikacje. Za pośrednictwem konkretnych realizacji, przygotowywanych przez projektantów dla znanych, światowych firm, zostanie pokazany związek zrównoważonego projektowania i dbałości o produkt w cyklu jego życia.

2. Zrównoważony rozwój – istota pojęcia

„Bez względu na to, jak wiele mówi się nam o zagrożeniach, trudno stawić im czoła, ponieważ są odczuwane jako w pewnym sensie nierealne” (Giddens 2010: 10). Tak brytyjski socjolog, Anthony Giddens, opisuje postawę współczesnego człowieka wobec zmian klimatycznych (nazwaną zresztą przez autora *Paradoksem Giddensa*), która polega na odraczaniu w naszej wyobraźni tego, co nieuchronne (tzw. dyskontowanie przyszłości). Dopóki zagrożenie nie jest namacalne i widoczne w codziennym życiu, to bez względu na to, jak wydaje się poważne, podejmowanie wysiłku, by zapobiec tej niezdefiniowanej przyszłości wydaje się mało kuszące. Na szczęście jednak w pewnym momencie zauważono, że zarówno scheda industrialnej epoki, jak i kryzys energetyczny lat 70. XX w. wymagają poważnego przeorientowania działań ekologicznych w skali całej planety. Dlatego też w drugiej połowie XX w. w nurt polityki światowej włączono potrzebę kierowania się zasadą zrównoważonego rozwoju. Szukając początków

poważnych debat na temat tej koncepcji, należy odnieść się do lat 60. XX w., gdy świadomość problemów ekologicznych została powszechnie dostrzeżona m.in. dzięki „publikacjom przestrzegającym przed kryzysem środowiska przyrodniczego (takim jak: «Silent Spring» czy «Jutro może być za późno»), Raportowi ONZ «Człowiek i Środowisko» uświadamiającemu istnienie kryzysowych zjawisk w środowisku przyrodniczym, raportom Klubu Rzymskiego («Granice wzrostu», «Przekraczanie granic») pesymistycznie oceniającym przyszłe zmiany w relacjach między gospodarką i środowiskiem, a także cyklicznym raportom naukowo-badawczym opisującym stan środowiska, takim jak: «State of the World» oraz «Living Planet Report»” (Kiełczewski 2011: 22). Od tego czasu niezwykle rozwinęto pojęciowo opisywaną problematykę, zorganizowano wiele spotkań międzynarodowych, a także opracowano szereg dokumentów i raportów, wyznaczających globalne trendy w polityce łączenia interesów ekologicznych z potrzebami społeczno-ekonomicznymi.

Teoretyczne projekcje nurtu zrównoważonego rozwoju przechodziły swoistą ewolucję, którą w początkowym okresie cechował nacisk na zagadnienia jakości środowiska przyrodniczego, następnie wyczerpywalności zasobów środowiska, przez solidarność wewnątrz- i międzypokoleniową, aż do zwalczania dyskryminacji i wykluczenia społecznego wraz z ochroną podstawowych praw człowieka i zmniejszeniem skali ogólnoswiatowego ubóstwa (Skoróńska 2009: 20). Po raz pierwszy jednak wyczerpująco zdefiniowano go w raporcie „Nasza wspólna przyszłość” (1987), opracowanym przez Światową Komisję Środowiska i Rozwoju Organizacji Narodów Zjednoczonych (obradującą pod przewodnictwem Gro Harlem Brundtland – tzw. Raport Brundtland). W dokumencie tym zrównoważony rozwój (*Sustainable Development / Le Developpement Durable*) określono jako „proces mający na celu zaspokojenie aspiracji rozwojowych obecnego pokolenia w sposób umożliwiający realizację tych samych dążeń następnym pokoleniom. Wyodrębniono przy tym trzy główne obszary problemowe: 1) ochronę środowiska; 2) racjonalną gospodarkę zasobami naturalnymi, wzrost gospodarczy i sprawiedliwy podział korzyści z niego wynikających oraz 3) rozwój społeczny” (Makarewicz-Marcinkiewicz 2011: 92). Raport ten stał się kluczowy dla teoretycznego i praktycznego podejścia do problemu. Był to jednak dopiero początek poważnych rozważań w tym zakresie. Na przestrzeni dwudziestu lat od czasu opublikowania raportu odbyło się bowiem kilka ważnych konferencji, w trakcie których rozwijano problematykę na podstawie aktualnie pojawiających się problemów. Jednym z ważnych miejsc stało się Rio de Janeiro, gdzie aż dwukrotnie zorganizowane zostało spotkanie zwane „Szczytem Ziemi” (1992; 2012). Podczas pierwszego uchwalono aż 5 podstawowych dokumentów, tj. Agendę 21, Deklarację z Rio w sprawie Środowiska i Rozwoju (zawierającą 27 zasad i będącą rodzajem kodeksu postępowania człowieka wobec środowiska naturalnego), Ramową Konwencję w sprawie Zmian Klimatu, Konwencję o Bioróżnorodności i Deklarację o Lasach (*Wskaźniki zrównoważonego rozwoju...*, 2011: 5). Jeden

z opracowanych wówczas dokumentów – Agenda 21 – stał się powszechnie uznaną dyrektywą, określającą wszechstronny plan działania dla Narodów Zjednoczonych w wieku XXI w każdym obszarze, w którym człowiek ma wpływ na środowisko. Zawiera on ocenę istniejących zagrożeń, wskazuje ponadto konieczność integracji międzynarodowej oraz działań o charakterze globalnym na rzecz rozwoju. Autorzy dokumentu podkreślają niezwykłą wagę równego traktowania jako kwestii problemowych pojawiających się wyzwań we wszystkich ważnych obszarach życia, na których opieramy naszą egzystencję. „Dlatego szczególnej uwagi wymaga integracja w zakresie środowiska i rozwoju oraz większej dbałości o zapewnienie podstawowych potrzeb, poprawy standardów życia i ochrony ekosystemów. Żaden naród nie może osiągnąć tego na własną rękę, ale razem możemy – w globalnym partnerstwie na rzecz zrównoważonego rozwoju. [...] Agenda 21 odnosi się do palących problemów współczesności, a także ma na celu przygotowanie świata na wyzwania następnego stulecia” (Agenda 21). Podczas drugiego Szczytu Ziemi (2012 – „Rio +20”) dokonano rewizji przyjętych zapisów i sformułowano kolejne wyzwania, m.in.: przechodzenie do modelu bardziej „zielonych” gospodarek z myślą o ograniczeniu obszarów biedy na świecie; ochronę oceanów przed ich nadmierną eksploatacją, niszczeniem podwodnych ekosystemów i skutkami zmian klimatycznych; kształtowanie bardziej przyjaznych i sprawniej funkcjonujących organizmów miejskich; wykorzystywanie na szerszą skalę źródeł energii odnawialnych, umożliwiających wzrost gospodarczy, przy jednoczesnym zmniejszeniu emisji dwutlenku węgla i zanieczyszczeń (Morzół 2006). Zapisy i postulaty, będące pokłosiem odbywających się spotkań, nie pozostały bez wpływu na dokumenty strategiczne, formułowane na poziomie poszczególnych państw i regionów. Wiele krajów, w tym także Polska, opracowało i przyjęło własne wytyczne. W dokumencie, który wyznacza politykę naszego państwa, działania na rzecz zrównoważonego rozwoju w wymiarze społecznym, ekonomicznym i ekologicznym odnoszą się m.in. do:

1. W wymiarze społecznym:

- zaspokojenia podstawowych potrzeb społeczeństwa (bezpiecznego schronienia, wody i zdrowej żywności w ilości zapewniającej pokrycie zapotrzebowania organizmu);
- ochrony przed oddziaływaniem szkodliwym dla zdrowia i życia, przede wszystkim przed toksycznym oddziaływaniem zanieczyszczeń;
- gwarancji dostępności edukacji;
- gwarancji czynnej ochrony zdrowia poprzez profilaktykę, właściwe warunki leczenia oraz przeciwdziałanie chorobom uznanym za społeczne;
- gwarancji opieki społecznej dla osób starych, niepełnosprawnych i niepełnosprawnych;
- gwarancji sprawiedliwej dystrybucji dochodów i zabezpieczeń socjalnych;
- gwarancji dostępu do zatrudnienia.

2. W wymiarze ekonomicznym:

- gwarancji nienaruszalności własności prywatnej;
- wsparcia politycznego i ekonomicznego dla przedsiębiorczości indywidualnej;
- równych praw i równości wobec prawa przedsiębiorstw państwowych i sektora prywatnego;
- gwarancji wspierania politycznego, administracyjnego i finansowego produkcji czystszej oraz recyklingu odpadów i odzysku surowców;
- zmiany trendów konsumpcji i produkcji poprzez odpowiednią politykę finansową i fiskalną oraz odpowiednią promocję z wykorzystaniem środków masowego przekazu i edukacji ekologicznej;
- zmiany procesów i programów kształcenia nowych kadr technicznych i zarządzających w kierunku ekologizacji procesów produkcyjnych.

3. W wymiarze ekologicznym:

- gwarancji, że każda działalność gospodarcza poddana zostanie ocenie oddziaływania na środowisko;
- gwarancji, że w każdy program zagospodarowania przestrzennego kraju i regionu wkomponowane zostaną elementy ochrony środowiska, zdrowia, dóbr kultury, ochrony różnorodności biologicznej i pomników natury;
- gwarancji przestrzegania prawa ekologicznego, krajowego i międzynarodowego, w jednakowym stopniu przez wszystkie podmioty państwowe i prywatne;
- gwarancji, że działalność proekologiczna, w tym wykorzystanie odnawialnych zasobów energetycznych i recykling surowców, stanie się konkurencyjna na rynku poprzez właściwą politykę finansową i fiskalną;
- gwarancji wsparcia dla rozwoju nauki i technologii przyjaznych dla środowiska oraz ochrony praw własności intelektualnej dla takich technologii;
- swobodnego transferu technologii, inwestycji proekologicznych oraz wsparcie dla eksportu polskiej myśli technicznej w tym zakresie (*Strategia Zrównoważonego Rozwoju...*, 1999: 15–18).

Formuła *sustainable development* okazała się wyjątkowo nośna i pojemna, określając tym samym kolejny etap poszukiwań najbardziej kompletnej i przynoszącej najwięcej korzyści drogi rozwoju cywilizacji człowieka (A d a m c z y k, Nitkiewicz 2007: 16). Zdaniem wielu uczonych jest to jednak swego rodzaju kompromis między nową wrażliwością społeczną na relacje człowiek – środowisko a obowiązującymi dotychczas zasadami gospodarczymi i celami politycznymi. To kompromis, polegający na włączeniu nowego problemu społecznego, jakim jest problem ekologiczny, do stworzonego po II wojnie światowej systemu międzynarodowej współpracy, podejmującej kwestie gospodarcze, społeczne, kulturalne i humanitarne (P a p u z i ń s k i 2007: 56). Warto jednak zauważyć, że niezależnie od zapisów ogólnościowych czy narodowych strategii wysiłki, by kreować politykę zgodną z ideą zrównoważonego rozwoju podejmują również niezależnie organizacje i firmy, działające na rynku komercyjnych dóbr i usług.

Ich działalność nie tylko dowodzi społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR), lecz także jest potwierdzeniem implementacji tej idei w myśleniu o oferowanych produktach i usługach. Powody, dla których firmy decydują się na tak zrównoważoną politykę nie wynikają wyłącznie z tego, że konkurencyjność wzmacnia poszukiwania rozwiązań ekonomicznych, ekologicznych, a przy tym wyróżniających się estetycznie i użytkowo. Coraz częściej okazuje się, że odbiorca/klient, świadomy wagi problemów społecznych, w tym poszanowania godności ludzkiej, etycznego traktowania pracownika oraz ograniczonego zasobów środowiskowych wymaga, by oferowany produkt miał dodatkowe wartości, wykraczające poza substancję samego przedmiotu, nawet za cenę wyższych nakładów finansowych za jego nabycie. Myślenie o zrównoważonym rozwoju to już więc nie tylko ekonomia, ekologia czy moda, ale przede wszystkim społeczne oczekiwanie. By jednak profesjonalnie projektować zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju niezbędne jest podkreślenie roli profesjonalistów z tego zakresu. Mowa tu o odpowiedzialności szerokiego grona projektantów za powstające kreacje, od projektowania przestrzeni publicznej, przez design w zakresie usług po wzornictwo przemysłowe. Społecznie zaangażowany i odpowiedzialny design, choć nie jest odkryciem przypisanym koncepcji zrównoważonego rozwoju, pod wpływem wagi i nośności tej idei stał się istotnym wyzwaniem dla współczesnych projektantów.

3. Design – definicje i wyzwania zawodu

Nielatwo jest współcześnie opisać zawód designera. Problematyka ta dotyka wielu płaszczyzn, ale wydaje się, że jednym z najpoważniejszych utrudnień jest brak jednoznacznej wykładni, jak dziś definiować design, tym bardziej, że pojęcie to aktualnie jest używane jako określenie szerokiego spektrum zawodów oraz typów pracy. Na pewno wychodzi ono poza grafikę oraz obiekty przemysłowe i wkracza w obszar działalności koncepcyjnej, sferę programowania, usług oraz środowisko. Coraz powszechniej wykorzystuje się je, by opisać proces wymyślania, planowania, realizacji materialnych i niematerialnych produktów, włączając w to także produkty technologii cyfrowej, które obecnie istnieją obok tradycyjnych produktów analogowych. Jak widać, termin ten obejmuje także projektowanie oprogramowania, architekturę informacji i urządzeń cyfrowych (Buchanan 2011: 189). Najbliższym określeniem w języku polskim, którym w kontekście podejmowanych rozważań można by zastąpić słowo „design”, jest wyraz „wzornictwo”. Zgodnie z definicją przyjętą przez International Council of Societies of Industrial Design (ICSID, Międzynarodowa Rada Stowarzyszeń Wzornictwa Przemysłowego), design (wzornictwo) oznacza twórczą działalność, mającą na celu określenie wieloaspektowych cech przedmiotów, procesów, usług oraz ich całych systemów w cyklach życia. Design stanowi więc główny czynnik

humanizacji innowacyjnej technologii oraz kluczowy czynnik wymiany kulturalnej i gospodarczej. Ponadto musi uwzględniać relacje strukturalne, organizacyjne, funkcjonalne i ekonomiczne, by w konsekwencji:

- wzmacniać prowadzenie polityki zrównoważonego rozwoju (etyka globalna);
- przynosić korzyści społeczności ludzkiej, pojmowanej indywidualnie i zbiorowo;
- uwzględniać potrzeby końcowych użytkowników, producentów i głównych aktorów rynku (etyka społeczna);
- wspierać różnorodność kulturową, pomimo globalizacji świata (etyka kulturalna);
- oferować produkty, usługi i systemy, które są spójnie łączą potrzeby intelektualno-badawcze i estetyczne (<http://www.icsid.org/about/about/articles33.htm>).

Pojęcie „design” jest obecnie dość otwarte na różnorodne interpretacje oraz oferowane wyjaśnienia. Tradycyjnie uznawano design za działalność ograniczoną do tworzenia luksusowych i wyszukanych dóbr, o wyjątkowej wartości estetycznej. Ta wąska definicja design'u jako artystycznej kreacji luksusu, stylowych wyrobów zastrzeżonych dla elitarnych klientów ustępuje w literaturze naukowej i menedżerskiej definicjom, które sytuują go w obszarze tworzenia innowacyjnych rozwiązań, wplecionych w estetyczną oprawę (L o j a c o n o 2002). Z tego punktu widzenia design staje się syntetycznym wyrazem procesów zarządczych, innowacyjności produkcji, a także kanałów dystrybucji i relacji z klientami. Przedefiniowano więc jego charakter i rolę, a współczesna praca projektantów znajduje zastosowanie w różnych branżach przemysłu, daleko poza rynkiem luksusowych towarów. Wychodząc od tradycyjnych ujęć, myślenie projektowe koncentrowało się wokół formy i struktury. Problemy były „rozbijane” na wiele mniejszych elementów, porządkowane, a działania i konieczne do ich przeprowadzenia zasoby miały postać planów przekazywanych osobom wdrażającym je w życie. Dziś takie zewnętrzne i odgórne zarządzanie procesem projektowym nie zapewnia skuteczności. Jak pisze John Thackara – ekspert w dziedzinie projektowania – „lepiej sprawdza się projektowanie bazujące na wypracowaniu reakcji odwołującej się do dogłębnego zrozumienia zagadnienia. Celem jest opisanie pożądanego rezultatu, ale bez narzucania konkretnych metod ich osiągnięcia. [...] Zamiast myśleć o sobie jako o autorze ukończonego dzieła, należy postawić się w roli koordynatora, którego zadaniem jest skuteczne wspieranie i ukierunkowywanie dobrych pomysłów i przemyślanych działań dotyczących otaczających nas systemów. Tak rozumiane projektowanie staje się procesem stałej obserwacji, analizy i konstruktywnej wymiany opinii” (T h a c k a r a 2010: 171).

Design to wizja... Design to proces... Design to rezultat, jak pisał Michael Wolff. Jest to jedna z 50 różnych definicji oferowanych przez znanych projektantów, ludzi biznesu, polityków, które zostały opublikowane w broszurze wydrukowanej przez Design Council (1995). Design postrzegany jest jako jedna z głównych płaszczyzn, przez które pomysły są przetwarzane na innowacje. Jest również

drogą do konkurencyjnego sukcesu, zwłaszcza na rynku światowym (*Creativity...* 2005: 6–7). Systematycznie obserwujemy, że praca projektantów i jej podstawowe cele są osadzane w szerszym kontekście. Od początku XXI w. widoczny jest bowiem silny zwrot design'u w kierunku łączenia umiejętności projektowych i kwestii społecznych. Takie podejście można z powodzeniem określić mianem projektowania odpowiedzialnego społecznie, dla którego przełom wieków XX i XXI stał się czasem wielkich wyzwań, możliwości, ale i oczekiwań społecznych. Od twórców wymaga się współcześnie czegoś więcej niż tylko wartości estetycznej, artystycznej czy użytkowej danego produktu. Misja współczesnego projektanta, zdaniem wielu badaczy, obejmuje także potrzebę uwzględniania w pracy globalnej etyki w zakresie promowania zrównoważonego rozwoju. „Projektanci i planiści ponoszą współodpowiedzialność za niemal wszystkie produkowane wyroby i narzędzia, a co za tym idzie – za prawie wszystkie przewinienia, które popełniliśmy wobec środowiska. Ponoszą ją z powodu złych projektów albo z powodu zaniechania, kiedy odrzucają możliwość odpowiedzialnego tworzenia, kiedy «nie chcą się mieszać» albo starają się «jakoś sobie radzić»” (Papanek 2012: 69). Zapewne ważnym wsparciem dla idei odpowiedzialnego projektowania są kodeksy i wytyczne, odnoszące się do sfery etyki zawodowej, publikowane m.in. przez organizacje zrzeszające projektów (np. International Council of Design, Stowarzyszenie Projektantów Form Przemysłowych). Są one jednak traktowane bardziej jako zalecenia, a nie nakazy postępowania. W praktyce, o czym warto pamiętać, jest to zawsze indywidualny wybór każdego designera. To od jego prywatnej postawy moralno-etycznej będzie zależało, jak dalece zechce je włączyć w praktykę swojej profesji i myśląc o projektowaniu – traktować je jako część zrównoważonego rozwoju.

4. Zrównoważony rozwój w projektowaniu

Zrównoważony rozwój okazuje się ważny już nie tylko dla świata nauki, przedstawicieli biznesu, gospodarki czy „zielonych” ruchów społecznych. Rozpoczyna on swoje życie również przez zastosowanie jego zasad w praktyce projektowania miast, osiedli, budynków czy przedmiotów użytku codziennego. Gruntem dla rozwoju tej koncepcji okazuje się więc praktyczna działalność projektantów, designerów. Projektowanie zrównoważone jest częścią zrównoważonego rozwoju, a więc takiego rozwoju społeczno-gospodarczego, w którym działania społeczne, kulturowe, gospodarcze, polityczne są integrowane przy zachowaniu równowagi przyrodniczej, a celem nadrzędnym tak pojmowanego rozwoju jest zaspokojenie podstawowych potrzeb obecnych pokoleń, nie naruszenia przy tym możliwości zaspokajania potrzeb przez kolejne generacje. Działalność projektantów musi opierać się na kilku podstawowych zasadach, wśród których ważne miejsce zajmuje promowanie zrównoważonego dobrobytu jako wartości

samej w sobie. Tak zdefiniowana postawa w praktyce będzie wyrażana poprzez: zgodność z podstawowymi wartościami, czyli stosowaniem w projektowaniu zasad etycznych, odnoszących się do ludzi i społeczeństwa (takich jak sprawiedliwość w obrębie i między pokoleniami), ich związku z naturą oraz sprawiedliwym podziałem bogactwa i władzy; dbałością o niskie zużycie energii oraz możliwości regeneracyjne materiałów (np. korzystanie z odnawialnych źródeł energii, powtórnego wykorzystania użytych materiałów w myśl zasady 3R – ang. *reduce, reuse, recycle*) (Manzini 2006: 10–11). Teoretycy są zgodni, że projektowanie zrównoważone powinno uwzględniać:

– „etykę globalną – sprawiedliwość w relacji do populacji ogólnoswiatowej i dbałość o zasoby globalne;

– etykę społeczną – sprawiedliwość inter- i intrageneracyjną, dbałość o bezpieczeństwo i zdrowie użytkownika;

– etykę kultury – wspieranie lokalnej specyfiki i różnorodności kulturowej;

– estetykę – dbałość o wykończenie i formę;

– ochronę środowiska – oszczędne gospodarowanie zasobami środowiska naturalnego, ochronę bioróżnorodności i minimalizację negatywnego wpływu na środowisko, *recycling*;

– trwałość – dbałość o jakość i maksymalizację czasu użytkowania” (Sobol 2013: 270).

Projektowanie – pisał Victor Papanek – to najpotężniejsze znane dotąd narzędzie kształtowania przez człowieka własnych wytworów i środowiska, a co za tym idzie – samego siebie. Projektant musi analizować skutki swego działania w przeszłości i przewidywać jego konsekwencje w przyszłości (Papanek 2012: 110). Praktyka pokazuje niestety, że wiele firm zatrudniających designerów nie wypracowało jeszcze właściwych narzędzi oraz sposobu zarządzania, który umożliwiłby implementowanie polityki zrównoważonego rozwoju. „W rezultacie, wiele firm nadal opiera się na tradycyjnym sposobie projektowania, w którym brakuje odpowiednich narzędzi w zakresie komunikacji, aby pomóc firmie nauczyć się projektować w sposób bardziej zrównoważony. W takim systemie pracy odpowiedzialność za zrównoważony rozwój produktów nie jest jasna, ponieważ różne działy, które projektują ostatecznie produkt nie rozwinęły jeszcze wystarczającej zdolności do oceny wpływu, jaki w zakresie społecznym i środowiskowym wywierają projektowane produkty. W dużym skrócie, części firm po prostu brakuje świadomości zrównoważonego rozwoju” (*Aligned...* 2008: 6).

Lokowanie design'u w teorii zrównoważonego rozwoju wyraźnie podnosi więc kwestię rozumienia projektowania jako czegoś więcej niż tylko nadawania określonej, estetycznej formy. W myśl zasady *sustainable design*, takie projektowanie powinno realizować przede wszystkim funkcję użyteczności, pojmowanej o wiele szerzej niż łatwość korzystania czy masowa (bo minimalizująca koszty produkcji) dostępność. Użyteczność w tym rozumieniu to dbałość o zapewnienie ekologicznie i społecznie optymalnych warunków produkcji, wyboru surowców

oraz propozycji w zakresie korzystania z produktu. To wymaga od designerów przededefiniowania własnej roli zawodowej (która dotychczas mocno wiązała ich pracę z szeroko pojmowaną kulturą konsumpcji) i skierowania spojrzenia na możliwości design'u w zakresie kreowania przyjaznego człowiekowi środowiska.

5. Dobre logo czy coś więcej?

Wzrastająca świadomość w zakresie idei zrównoważonego rozwoju i odpowiedzialności środowisk, których praca może przyczynić się do pozytywnych zmian w tym zakresie sprawiają, że z roku na rok przybywa przykładów projektowania w myśl zasady *sustainable design*. Towarzyszy temu coraz mocniejszy nacisk na szerzenie wiedzy i zainteresowania tą tematyką. Nie tylko społeczni aktywiści, naukowcy, badacze podejmują się roli kształtowania nowych postaw, ale widać też, że coraz chętniej rolę tę przejmują przedstawiciele środowisk biznesowych. Do ciekawszych wydarzeń, które łączą świat społecznej odpowiedzialności projektowania i ekonomii należy organizowana corocznie konferencja w ramach Sustainable Brands. Jest to międzynarodowa wspólnota, której działania koncentrują się na wykorzystywaniu roli marki produktów w promowaniu polityki zrównoważonego rozwoju. Organizatorzy podkreślają, że celem tych spotkań jest kształcenie liderów biznesu w zakresie tego, jak mogą przyczynić się do kreowania bardziej zrównoważonej marki i rozwijać rynek, wykorzystując rozwiązania biznesowe, pomagające firmom zmniejszyć negatywne skutki produkcji w sensie społecznym i środowiskowym. Podczas jednego z takich wydarzeń zaprezentowana została lista 13 najbardziej zrównoważonych produktów roku (San Diego, 3–6 czerwca 2013) (http://www.sustainable-brands.com/news_and_views/blog/13-hot-sustainable-products-follow-2013). Obejmowała największe światowe koncerny, takie jak: Puma, Coca-Cola, 3M (ryc. 1), BMW.

Ryc. 1. 3M Scotch-Brite – ekologiczna gąbka

Źródło: <https://sellingsustainabilitymktg.wordpress.com>.

Pytanie, które niewątpliwie nasuwa się po zapoznaniu się z tym wykazem dotyczy tego, w jakim stopniu jest to rzeczywista potrzeba społecznej i ekologicznej odpowiedzialności? Pozostawiając je świadomie bez odpowiedzi, warto zauważyć, że coraz częściej światowe koncerny podejmują jednak próby realnego katalogowania zasad zgodnych z postulatami zrównoważonego rozwoju, na podstawie których budują swoje strategie marketingowe.

Jednym z konkretnych i rozpoznawalnych przykładów podjęcia prac nad stworzeniem nowych standardów oraz przededefiniowania filozofii marki w oparciu o ideę zrównoważonego rozwoju była firma Nike. Jako jedna z pierwszych na rynku wprowadziła indeks (Nike Considered Index) szacowania ilości zużytych materiałów nieprzyjaznych środowisku, odpadów pojawiających się w fazie produkcji oraz możliwości ponownego przetworzenia finalnego produktu. Całkowicie nowatorska i zrównoważona linia obuwia, produkowanego przez tę firmę uruchomiona został w roku 2005. Zgodnie z zasadą *Nike Considered Design*, w procesie produkcji uwzględniono warunki środowiska i wpływ, jaki produkt w całym cyklu swego życia wywierać będzie na ekosystem. Cel ten realizowano, stosując materiały przyjazne środowisku, eliminując toksyczne elementy w procesie produkcji i redukując odpady. Jako pierwsze na rynku pojawiło się obuwie, ale w dalszej kolejności firma zaproponowała odzież, zapewniając, że do 2020 r. będzie produkować sprzęt sportowy (<http://www.csrinfo.org/pl/component/content/article/1654>). W porównaniu do tradycyjnego obuwia, do wyprodukowania pierwszego modelu – *Considered Boot* (ryc. 2) – zużyto 61% mniej materiału, 35% mniej energii, 89% mniej rozpuszczalników. W styczniu 2008 r. firma zaproponowała model *XX3 of the Air Jordan*, wersję flagową butów do koszykówki, a już miesiąc później *Trash Talk*, buty do koszykówki, składające się w całości z materiału odpadowego fabryki (*Aligned... 2008*).

Ryc. 2. *Considered Boot* – but ekologiczny

Źródło: <http://www.fastcompany.com/1527731/nikesgreen-innovation-evolution>.

Mark Parker, prezes i dyrektor generalny Nike Inc., powiedział:

Zrównoważony rozwój to klucz do rozwoju i innowacji Nike – powiedział – Uczynienie naszej firmy bardziej zrównoważoną przyniesie korzyści naszym klientom, którzy oczekują produktów i przeżyć przy jak najmniejszej ingerencji w środowisko, kontraktowym pracownikom

fabryki, którzy zyskają na bardziej zrównoważonej produkcji, oraz naszym pracownikom i udziałowcom, którzy będą nagradzani przez firmę przygotowaną na przyszłość (www.businesswire.com).

Firma Nike nie poprzestała jednak na wdrożeniu kilku nowych produktów. Po sukcesie *Considered Boot* w 2005 r. firma powołała zespół specjalistów ds. zrównoważonego projektowania, którego zadaniem było wspieranie dotychczasowych doświadczeń i na ich podstawie – produkcja zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju. Grupa projektantów, chemików, biologów i innych specjalistów, ważnych dla takiego modelu projektowania, podjęła stałą współpracę z działem produkującym obuwie, odzież i sprzęt sportowy. Celem tego zespołu „odpowiedzialności korporacyjnej” stało się opracowywanie wskaźników i narzędzi, które wpływają na zrównoważone projektowanie produktu, wydłużają jego potencjał innowacyjny i zwiększają wykorzystanie mniej toksycznych, odnawialnych materiałów w procesie produkcji (*Aligned...* 2008).

6. Zakończenie

Zrównoważony rozwój jest na pewno wielowymiarowym pojęciem. Łącząc ekosferę ze sferą życia społecznego, odnosi się do odpowiedzialności człowieka za środowisko, włączając w proces rozwoju poszanowanie godności, wolności i ogólnoludzkiej solidarności w myśleniu o życiu przyszłych pokoleń. Do grona aktorów myślenia o takim rozwoju na pewno można zaliczyć środowiska kreatywne, których przedstawicielami są projektanci. Współczesne projektowanie zrównoważone, ujmowane holistycznie, powinno więc dotyczyć zmian w modelach produkcji i konsumpcji, charakteryzować się ekowydajnością i wykraczać poza pojedynczy produkt. Warto przy tym podkreślić, że rola projektantów zdecydowanie wykracza poza sam projekt. Ponadto, jak pisał John Thackara, „dziś, gdy świat otaczają niezliczone sieci powiązań, rozsądniejsze wydaje się myślenie o projektowaniu jako o procesie ustawicznego kształtowania całych systemów, a nie tylko ich poszczególnych produktów” (Thackara 2010: 177). Współczesny design jest więc mocno powiązany z funkcją edukacyjną, a proponowane rozwiązania niejednokrotnie mają w zamyśle autorów wpływać na zmianę postaw i zachowań odbiorców. Stąd też projekty, które wydają się z pozoru niepopularne bądź nawet kontrowersyjne, promowane przez rozpoznawalne firmy, mogą nie tylko odnieść sukces rynkowy, lecz także zwrócić uwagę na ważne społecznie kwestie. Przyjmując jako model biznesowy zwiększenie nacisku na zrównoważony rozwój, firma Nike pokazała, że można tworzyć atrakcyjny towar, redukując przy tym szkodliwy wpływ na szeroko pojęte środowisko. Proponowane działania to także istotny wkład w edukację z zakresu zrównoważonej konsumpcji. Świadomy klient, nawet jeśli nie zawsze dokonuje wyborów odpowiedzialnych ekologicznie, potrafi ocenić konsekwencje swoich działań, co w przyszłości może

procentować zmianą postaw i zachowań. Zrównoważona konsumpcja jest bowiem postrzegana w następujących aspektach:

- „ekonomicznym – ustalona zostaje właściwa proporcja między konsumpcją bieżącą a przyszłą;
- ekologicznym – maksymalizowana jest użyteczność konsumpcji, przy jednoczesnym zachowaniu użyteczności i jakości zasobów naturalnych i środowiska przyrodniczego;
- społecznym – konsumpcja jest względnie równo rozłożona, czyli dostępna dla wszystkich ludzi niezależnie od czasu i przestrzeni, przynajmniej w zakresie dóbr społecznie pożądaných;
- psychologicznym – procesy konsumpcji przyczyniają się do wzrostu jakości życia;
- demograficznym – uwarunkowania demograficzne nie stanowią trwałej bariery wzrostu konsumpcji;
- przestrzennym – sposoby zaspokajania potrzeb nie naruszają ładu przestrzennego;
- czasowym – równoważenie konsumpcji jest możliwe do zrealizowania w nieograniczonej perspektywie czasowej” (Cudowska-Sojko 2012: 20).

Myślenie o zrównoważonym rozwoju obejmuje szeroki zakres odniesień problemowych i badawczych. Jest także dobrym pretekstem do podejmowania wyzwań i poszukiwania kreatywnych rozwiązań w działalności gospodarczej. Dlatego też podjęcie produkcji zgodnej z zasadą zrównoważonego projektowania można uznać za wyraz odpowiedzialności biznesu. Powinny temu towarzyszyć zmiany, które dzięki nowym funkcjom produktu będą miały wpływ na budowanie nowego modelu korporacyjnego zarządzania w szerszym znaczeniu i – w dalszej perspektywie – będą przyczyniały się do transparentności cyklu życia produktu.

Bibliografia

- Adamczyk J., Nitkiewicz T. (2007), *Programowanie zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Adapting Public Space To Climate Change* (2008), Horticulture Week on behalf of CABA Space, July, <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20110118095356/http://www.cabe.org.uk/files/adapting-public-space-to-climate-change.pdf> (20.09.2015).
- Agenda 21, <http://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/agenda21.pdf> (20.08.2015).
- Aligned For Sustainable Design. An A-B-C-D Approach To Making Better Products* (2008), “Business for Social Responsibility and IDEO”, www.bsr.org (2.09.2015).
- Borowik R. (2004), *Postulat szerszej wykładni z koncepcji zrównoważonego i trwałego rozwoju*, „Prakseologia”, nr 144, s. 77–88, http://www.kozminski.edu.pl/fileadmin/wspolne_elementy/Jednostki/Czasopismo_MBA/Prakseologia_2004.pdf (20.09.2015).
- Buchanan R. (2001), *Design and the New Rhetoric: Productive Arts in the Philosophy of Culture*, “Philosophy and Rhetoric”, Vol. 34, No. 3, 2001, The Pennsylvania State University, University Park, <https://www.ryanvarick.com/uploads/buchanan.pdf> (25.09.2015).

- Burns T., Sinfield S., Holley D. (2006), *The silent stakeholder: an exploration of the student as stakeholder in the UK Government e-learning strategy 2005*, The Corporate Social Responsibility Conference, Edrine, Turkey.
- Ciążela H. (2004), *Idea zrównoważonego rozwoju a współczesna kondycja moralna*, „Prakseologia”, nr 144, s. 53–65, http://www.kozminski.edu.pl/fileadmin/wspolne_elementy/Jednostki/Czasopismo_MBA/Prakse-ologia_2004.pdf (20.09.2015).
- Creativity, Design And Business Performance* (2005), “DTI Economics Paper”, No. 15 (November), http://www.ico-d.org/database/files/library/economics_paper15.pdf (20.09.2015).
- Cudowska-Sojko A. (2012), *Zrównoważony rozwój a globalizacja konsumpcji*, „Handel Wewnętrzny”, t. 1: *Trendy i wyzwania zrównoważonego rozwoju w XXI wieku*, s. 16–24.
- Emilson A., Seravalli A., Hillgren P.-A. (2011), *Dealing With Dilemmas: Participatory Approaches In Design For Social Innovation*, Design Research #1.11, Swedish Research Journal, http://www.design-fakulteten.kth.se/sites/default/files/participatory_approaches_in_design_for_si.pdf (10.10.2015).
- Gasparski W. (1984), *Spoleczeństwo projektujące: szansa czy utopia?*, „Prakseologia”, nr 2 (90).
- Gawor L. (2006), *Idea zrównoważonego rozwoju jako projekt nowej ogólnoludzkiej cywilizacji*, „Diametros”, nr 9 (wrzesień), s. 84–104.
- Giddens A. (2010), *Klimatyczna katastrofa*, Wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa.
- Kiełczewski D. (2011), *Związki idei zrównoważonego rozwoju z ideą społecznej odpowiedzialności biznesu*, „Optimum. Studia Ekonomiczne”, nr 6 (54), s. 21–31.
- Lojacono G., (2002), *Design e posizionamento delle imprese*, „Economia & Management” No. 4.
- Makarewicz-Marcinkiewicz A. (2011), *Zrównoważony rozwój – problem ekskluzji społeczno-gospodarczej i realizacji strategii równowagi w gospodarce narodowej biznesu*, „Optimum. Studia Ekonomiczne”, nr 6 (54), s. 92–104.
- Manzini E. (2006), *Design, Ethics and Sustainability Guidelines For A Transition Phase*, DIS-Indaco, Politecnico di Milano, 28.8.2006, <http://designblog.uniandes.edu.co/blogs/desis/files/2009/06/060828-design-ethics-sustainability.pdf> (1.10.2015).
- Mazé R. (2013), *Who is sustainable? Querying the politics of sustainable design practices*, [w:] R. Mazé, L. Olausson, M. Plöjel, J. Redström, Ch. Zetterlund (eds.), *Critical perspectives and dialogues about design and sustainability*, Axl Books, Stockholm.
- Morżoł I. (2006), Referat wygłoszony w formie prezentacji multimedialnej podczas II Konferencji Ekologicznej w Warszawie 30 marca 2006, Polski Komitet ds. UNESCO, <http://www.unesco.pl/edukacja/dekada-edukacji-nt-zrownowazonego-rozwoju/unesco-a-zrownowazony-rozwoj/> (20.10.2015).
- Palej A., Schneider-Skałska G. (2008), *Architektura od abc... czyli o tym, jak rozumieć świat, który nas otacza*, PAN, Kraków.
- Papanek V. (2012), *Dizajn dla realnego świata. Środowisko człowieka i zmiana społeczna*, Recto Verso, Łódź.
- Papuziński A. (2007), *Ekofilozofia a filozofia zrównoważonego rozwoju*, [w:] B. Poskrobko (red.), *Obszary badań nad trwałym i zrównoważonym rozwojem*, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok.
- Porritt J. (2009), *Living within our means: avoiding the ultimate recession*, Forum for the Future, <http://www.forumforthefuture.org/sites/default/files/project/downloads/livingwithinour-meansml.pdf> (6.10.2015).
- Skowrońska A. (2009), *Rola polityki logistycznej państwa we wdrażaniu zrównoważonego rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Sobol A. (2013), *Design w przestrzeni publicznej w kontekście zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Transformacja współczesnej gospodarki jako przedmiot badań ekonomicznych*, red. B. Kos, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 136.

- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Polski do 2015 roku. Wtyczne dla resortów* (1999), Ministerstwo Środowiska, Warszawa <http://www.access.zgwrp.org.pl/materiały/dokumenty/Strategia-ZrównoważonegoRozwojuPolski/> (25.09.2015).
- Thackara J. (2007), *Wouldn't it be great if...*, Design Council, London.
- Thackara J. (2010), *Na grzbiecie fali. O projektowaniu w złożonym świecie*, Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej, Warszawa.
- Wskaźniki zrównoważonego rozwoju Polski* (2011), Urząd Statystyczny w Katowicach, Urząd Statystyczny w Krakowie, Urząd Statystyczny w Szczecinie, Departament Analiz i Opracowań Zbiorczych GUS Katowice, http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/oz_wskazniki_zrownowazonego_rozwoju_Polski_us_kat.pdf (24.09.015).
- Zabłocki G. (2002), *Rozwój zrównoważony. Idee, efekty, kontrowersje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.

Pozostałe źródła internetowe

- http://www.businesswire.com/news/home/20100125006673/pl/#.U512L_1_tYU (5.09.2015).
- <http://www.fastcompany.com/1527731/nikes-green-innovation-evolution> (2.09.2015).
- <http://www.nikebiz.com/crreport/content/environment/4-1-1-product-design.php?cat=product-design> (11.10.2015).
- <http://www.unesco.pl/edukacja/dekada-edukacji-nt-zrownowazonego-rozwoju/unesco-a-zrownowazony-rozwoj/> (2.10.2015).
- <http://www.csrinfo.org/pl/component/content/article/1654> (2.10.2015).
- http://www.sustainablebrands.com/news_and_views/blog/13-hot-sustainable-products-follow-2013 (29.01.2016).

Paulina Rojek-Adamek

DIMENSIONS OF CONTEMPORARY DESIGN AND THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Summary. After the industrial revolution period appeared the reflection on condition of human life and condition of environment. It became clear that the destructive policy of industrial society requires a radical reorientation. Therefore, as experts point out, modern society should take responsibility for promoting sustainable development, due to keep a balance between the sphere of human existence and welfare of the environment. The present text raises the issue of sustainable development from the perspective of social sciences and stresses the role of specialists actually affecting the shape of the environment in which we live – urban planners, architects and designers. These groups are actively working towards our environment, design objects and create new significant spaces. They design in a sustainable way (sustainable design). This text will provide a vision of sustainable development as the background for changes in the dimensions of the designer's profession and the role of contemporary design.

Keywords: sustainable development, design, sustainable design.